

»LEPOTA JE NA ULICI« Ulična propaganda francoskega maja '68

Pregledni znanstveni članek | 1.02
Datum prejema: 4. 10. 2018

Izvleček: Ulična propaganda francoskega maja '68, predvsem grafiti in plakati z veliko umetniško vrednostjo, so pomemben del francoske kulturne dediščine. Prispevek osvetljuje njen nastanek in vsebino z družbenozgodovinskega stališča. Teoretska analiza z modelom propagande Hermana in Chomskega ter Moscovicijevo teorijo socialnih reprezentacij pojasnjuje eksplozivno moč ulične propagande maja '68 v razmerah rastoče medializacije družbe.

Ključne besede: maj '68, grafiti, plakati, propaganda, aktivizem, propagandni model

Abstract: The street propaganda of May 1968 events in France, especially its graffiti and posters of great artistic value, is an important part of the French cultural heritage. The article illuminates its origins and content from a sociohistorical perspective. A theoretical analysis using the propaganda model of Herman and Chomsky, and Moscovici's theory of social representations explain the explosive power of street propaganda in May 1968 in conditions of growing medialization of society.

Keywords: May 1968, graffiti, posters, propaganda, activism, propaganda model

Uvod

Študentski in delavski upori, ki so maja in junija 1968 najbolj množično potekali v Parizu, so bili pomemben del obsežnega političnega procesa na globalni ravni. Spremljala jih je revolucionarna ulična propaganda, ki se je z oblikovno dovršenostjo in besedno virtuoznostjo globoko usidrala v kolektivni spomin tudi zunaj Francije. Pri tem so zlasti izstopali umetniški grafiti, ki jih uvrščamo med svetovno najbolj znane primerke (Konda 2017: 9). Marija Stanonik, ki je leta 2004 med prvimi slovenskimi avtorji predstavila zgodovino in razvoj grafitiranja v svetu, je grafitne revolucionarnih pariških študentov opisala kot utopične bistrumne nesmisle »v skladu s projektom šestdesetih: izgradimo boljši svet« (Stanonik 2004: 687). Kljub razširjenosti grafitov in podobnega likovnega uličnega ustvarjanja v zadnjih desetletjih je, čeprav »obstajajo od samih začetkov človeške civilizacije in kulture«, o njih malo znanstvenih študij (Stanonik 2004: 685).

V prispevku se s hermenevitično raziskavo posvečam ulični propagandi francoskega maja '68. Razumem jo »kot široko razširjeno popularnokulturno ustvarjanje, intencionalno komuniciranje in politično delovanje, ki je priljubljeno prav zaradi svoje ljudskosti, izhajajoče iz podmene od ljudi za ljudi« (Bulc 2008: 8). Z idiografskim opisom poskušam zgodovinsko gradivo predstaviti čim bolj objektivno, pri čemer se zavedam, da je »objektivnost bolj spretnost kot ideal« (Muršič 2011: 67, 81).

Raziskava je na začetku, ker je namenjena predstavitvi dogodkov in akterjev, ki so bili najbolj vključeni v nastanek in razpršitev uličnih sporočil, empirična oziroma arhivska. Pri povzemanju podatkov iz dokumentarnih posnetkov, fo-

tografij, člankov in pričevanj v ospredje postavljam dela, ki vključujejo refleksijo na podlagi lastne izkušnje in sistematične terenske raziskave. Zaradi preobsežnosti teme ne povzemam znanstvenih del o vidnejših ustvarjalcih gesel (npr. o Guyu Debordu) in širšem globalnem kontekstu, ker to ni neposredni predmet te raziskave.

V teoretskem delu z modelom propagande Hermana in Chomskega ter z Moscovicijevo teorijo socialnih reprezentacij razlagam delovanje množičnih medijev in eksplozivno moč ulične propagande maja '68 v razmerah rastoče medializacije družbe.

V sklepnem delu v predstavitvi svojih ugotovitev upoštevam globalne družbene nemire 60. let 20. stoletja, seksualno revolucijo,¹ hitro rast gospodarstev in njihovo povezovanje z multinacionalnimi podjetji (Petrič 2010: 107), postkolonialne vojne in nevarnost jedrske katastrofe zaradi hladne vojne med ZDA in ZSSR. Vse te okoliščine so neposredno ali posredno vplivale na aktivistično delovanje v Franciji in drugje po svetu.

Družbenozgodovinsko ozadje dogodkov maja '68 v Franciji

Francijo je v 60. letih 20. stoletja močno zaznamovala vojna v Alžiriji, kjer se je kot kolonizatorica borila z Alžirsko osvobodilno fronto (FLN). Bolj oddaljena, vendar še vedno prisotna, je bila tudi vojna v francoski Indokini, ki je

1 Mejnik sta zaznamovala izum in širša dostopnost kontracepcijskih tablet v začetku 60. let, za začetek t. i. spolne revolucije pa se najpogosteje navaja leto 1969. Sociolog Ira L. Reiss je že leta 1960 v svoji knjigi *Predzakonski seksualni standardi v Ameriki* napovedal, da se bo pred koncem 60. let začela spolna revolucija (Reiss in Ellis 2002: vii).

* Helena Konda, mag. socialne in kulturne antropologije, Zavod Radio Študent, Svetčeva ulica 9, 1000 Ljubljana; helena.konda@radiostudent.si, helena.konda.malina@gmail.com.

prerasla v ameriško vojno v Vietnamu. Leta 1958 je Charles de Gaulle postal predsednik novonastale pete francoske republike. S priznanjem neodvisnosti Alžirije je kljub močnemu notranjemu nasprotovanju končal vojno, ki je trajala od leta 1954 do leta 1962. V zunanji politiki je bil De Gaulle, avtoritaren konzervativec in katolik, naklonjen nadnacionalnemu povezovanju evropskih držav. Njegova vlada je skrbno nadzirala televizijski program in množične medije podrejala utrjevanju predsedniške vloge (Rizzi 2018).

Francoski pravni red je ženske odkrito diskriminiral na finančnem, političnem in drugih področjih.² Politična levica je feminizem zavračala, ker naj bi bil ozkogled in buržoazen, desnica pa je feministke napadala z obtožbo, da so nenaravne ženske, da njihove zahteve za kontracepcijo vplivajo na selekcijo genov in da bodo povzročile smrt Francije (Greenwald 2018: 8). Volilni sistem, vzpostavljen leta 1958, je s podaljšanji obstoječih mandatov in podobnimi ukrepi ženske še dodatno izključeval iz aktivnejših položajev v že tako seksistični francoski družbi (Spletni vir 1). Zapostavljene so bile tudi potrebe mladih ljudi, ki so želeli več osebne svobode in vpliva na oblikovanje svojega študijskega in profesionalnega življenja.³ V času seksualne revolucije je bilo v francoskih študentskih domovih bivanje študentov in študentk strogo ločeno. V domovih so bili prepovedani tudi skupno spanje, nočno obiskovanje in druženje (Spletni vir 2).

Študentski protesti na nekaterih ameriških univerzah, ki so bili del levičarskih gibanj (New Left), so močno vplivali na razvoj protestov po vsem svetu (Katsiaficas 1987: 5, 41). Francoske levičarske skupine so dobile vzdevek *gauchistes* ('levičarji'), desničarski podmladek, zlasti skrajneži, pa *naizillos* ('mali naciji') (Seidman 2009: 36). Med nasprotniki gibanja, ki niso bili del uradnih hegemonskih struktur, je bila najbolj prepoznavna in nasilna desničarska skupina Occident. Večina od okoli 600 njihovih članov je prebivala v Parizu. Skupina je nastala leta 1964 ob ločitvi od organizacije nacionalističnih študentov Federation des Etudiants Nationalistes. Ko so oblasti postale bolj pozorne na njihove dejavnosti, so se začeli skrivati (Seidman 2009: 35–36, 107). V policijskem poročilu so zapisali:

Occidentovi komandosi so dobro vodeni in oboroženi z železnimi palicami in ročaji sekir. Napadajo izbrane objekte: gledališča, sedeže levičarskih strank, knjigarne, temnopolte in levičarske študente. Običajno zmagajo v pomembnih spopadih z odmevnim učinkom. (Seidman 2009: 36)

Člani Occidenta so napadali afriške, arabske in judovske študente. V študentskih domovih so vzklikali sovražna gesla («Occident bo zmagal»; »Rdeča golazen« itd.) in risali keltske križe⁴ (Seidman 2009: 36). Tudi druge fašistične skupine so tiskale in razdeljevale politična gradiva, ki so obsojale komunizem in pozivala k oboroženemu uporu (Tempest 2013). V spopadih med njimi in levičarskimi študenti je bilo na obeh straneh več resno poškodovanih. Levičarske skupine so, da so bile varne pred napadi, začele hkrati razširjati svoja glasila (Seidman 2009: 36). Pobudniki študentskih protestov so pri oblikovanju svojih ideologij veliko nazorov prevzeli od situacionistov, zato jih v nadaljevanju podrobneje predstavim.

Situacionistična internacionala

Situacionistična internacionala je bila »ena najpomembnejših umetniških, teoretskih in političnih avantgard 20. stoletja« (Jeffs 1997: 9). Sprva je delovala kot avantgardna skupina umetnikov, ki so jih navduševali futurizem, dadaizem in surrealizem, pozneje so se ukvarjali s politično teorijo in z agitatorstvom. Znani so bili po škandalih in subverzivnosti. Zaradi odtujevanja ljudi in spreminjanja njihovih življenj v nesmiselno kopičenje dobrin so kritizirali moderno potrošništvo (Spletni vir 3).

Prvi odmevnejši politični eksperiment situacionistov je bila izdaja pamfleta *O bedi študentskega življenja* leta 1966; napisal ga je Mustapha Khayati, izdal pa francoski študentski sindikat na Univerzi v Strasbourgu. Naslov je parafraziral zgodnje delo Karla Marxa *O bedi filozofije* iz leta 1847. Besedilo je razkrivalo slabe študijske razmere in kritiziralo študente, ki so se zatekali v boemske prakse, namesto da bi se soočili z bedo. Napadalo je radikalne aktivistične skupine, ker se niso ukvarjale s sistemom kot celoto, temveč samo s posamičnimi problemi (Poropat 1997: 75, 76). Izdani pamflet je situacioniste predstavil študentom in širši javnosti ter študente pozival k uporom, kakršni so potekali na univerzi v Berkeleyu. Velik vtis je naredil na študente univerze v Nanteru, zlasti na Dannyja Cohna-Bendita in Jeana-Pierra Duteuia (Spletni vir 3).

2 Pravni red je temeljil na Napoleonovem civilnem zakoniku iz leta 1804, napisanem neposredno po francoski revoluciji. Znamenita Deklaracija o pravicah človeka in državljana iz leta 1789 je pravice priznala le moškim (Greenwald 2018: 4; Williams 2001: 12). V Franciji so ženske dobile volilno pravico leta 1944. Po reformah zakonika leta 1965 so lahko samostojno razpolagale s svojim premoženjem, s svojim telesom pa ne, kontracepcija in splav sta bila še vedno prepovedana. Zaradi velike smrtnosti med obema vojnama je bila rodnost pomembna politična tema. Po podatkih iz leta 1956 je bilo splavov kljub prepovedi približno toliko kot rojstev (800.000 letno). Pri tem je zaradi zapletov umrlo približno 35.000 žensk letno (Greenwald 2018: 3, 75).

3 Leta 1958 je bila tretjina francoskega prebivalstva mlajša od 20 let. To generacijo imenujemo »baby-boom« generacija (Greenwald 2018: 94).

4 Keltski križ izvira iz zgodnje krščanske umetnosti. Prevzet je bil iz keltske poganke mitologije, njegov izvor pa naj bi segal celo v neolitik (Roe 1965: 213). Z vikinškimi vdori je prešel v skandinavsko mitologijo. Norveški nacisti so ga v 30. letih 20. stoletja prvi vnesli v desničarsko ideologijo. Leta 1949 je postal prepoznavni simbol francoske nacionalistične organizacije Jeune Nation. Prevzele so ga tudi podobne organizacije, med njimi Occident (Shields 2007: 139). Danes ga najbolj reproducirajo skrajno desničarska gibanja (beli supremacizem in neonacizem).

Leta 1967 je izšlo ključno delo situacionistov, *Družba spektakla*, ki ga je napisal Guy Debord. Geslo »Ne travaillez jamais« (»Nikoli ne delaj«), ki ga je dojemal kot utelešenje svojega programa, je Debord že leta 1953 s kredo napisal na obrežje Sene (Rue de Seine). Grafit je pozneje fotografiral Louis Buffier in ga leta 1962 objavil na razglednici, ki se je zelo dobro prodajala. Grafit je bil večkrat reproduciran, tako med majskimi demonstracijami leta 1968 kot veliko pozneje v 21. stoletju (Spletni vir 5; Spletni vir 6). Skupina anarhistov in situacionistov je 28. marca 1968 na stene univerze napisala več grafitov, med njimi svojega najbolj prepoznavnega »Ne travaillez jamais«, ki je označeval njihovo zbirališče na univerzi (Seidman 2009: 75, 76).

Situacionisti so pozivali k okupiranju tovarn in oblikovanju delavskih svetov. Ker med študenti niso našli dovolj podpore, so zunaj univerz ustanovili Svet za vzdrževanje okupacij, ki je deloval na širši ravni. Dne 16. maja 1968 je Svet razglasil slogane, ki naj bi se v javnosti in zasebnosti razširjali z letaki, grafiti in vzkliki. Navajam jih v prevodu: »Okupirajmo tovarne«; »Moč delavskim svetom«; »Ukinimo razredno družbo«; »Dol s potrošniško družbo spektakla«; »Ukinimo odtujevanje«; »Ukinimo univerzo«; »Človeštvo ne bo srečno, dokler ne bo zadnji birokrat visel na črevih zadnjega kapitalista«; »Smrt policajem«; »Osvobodite tudi štiri ljudi, zaprte zaradi razgrajanja med vstajami 6. maja« (Dark Star 2001: 105).

Dogodki na pariški univerzi Nanterre

Univerza v Nanterru je bila ustanovljena v duhu reform za povečanje študentskega sodelovanja pri upravljanju univerze. Tako kot okoliške tovarne je bila zgrajena iz betona in jekla ter obdana z visokim sivim zidom. Andrew Feenberg je na podlagi lastnih izkušenj opisal, da so zastarela pravila in samostansko okolje študente navdajali z nezadovoljstvom in s frustracijami (Feenberg in Freedman 2001: 4). Radikalni nasprotniki reform so se po skupini zaščitnikov revnejših slojev med francosko revolucijo poimenovali *enragés* ('jezni'). Prepričani so bili, da je slab položaj študentov povezan s strukturo družbe in ne le univerze (Spletni vir 4). Dne 26. januarja 1967 so na univerzi priredili parado, na kateri je policija nepričakovano posredovala s solzivcem in palicami. Dotlej pasivni študenti so policiji udarec vrnili s kamenjem in z improviziranim orožjem. To je bil začetek študentske mobilizacije (Feenberg in Freedman 2001: 4–6). Na demonstracijah proti vojni v Vietnamu so bili aretirani štirje študenti, za katere pa se dekan ni zavzel. Dne 22. marca 1968 se je v njihovo podporo na srečanju »enražejev« zbralo petsto ljudi. Zasedli so univerzitetno konferenčno sobo. To je bil začetek gibanja, imenovanega 22. marec (Feenberg in Freedman 2001: 4–6). Na stenah univerze so se pojavili grafiti: »Ovire, ki ovirajo užitke, spodbujajo željo po užitku brez

ovir«;⁵ »Zamenjajte svoje želje za realnost«; »Dolgčas je protirevolucionaren«; »Profesorji, stari ste in vaša kultura tudi«; »Znanje je v koščkih, ustvarjajmo!«. »Enražeji« so z dejanji in s slogani posnemali levičarske aktiviste z univerze v Kolumbiji (Seidman 2009: 73–76).

Na debatnih srečanjih si je naklonjenost študentov pridobil Daniel Cohn-Bendit, ki je kmalu postal prepoznaven obraz gibanja in pomembna kulturna osebnost (Feenberg in Freedman 2001: 8). Prvi maj je potekal v znamenju delavskih agitacij in v strahu pred napovedanimi napadi desničarjev (Spletni vir 7). Naslednji dan je bila univerza zaprta (Feenberg in Freedman 2001: 10), dogajanje se je preselilo v prestižno pariško središče.

Maj 1968 – kronologija dogodkov v Franciji

Majske dogodke v Franciji lahko razdelimo v tri faze: študentske vstaje (3.–13. maj), delavski upori (14.–27. maj) in neuspešen prevzem oblasti (7.–31. maj 1968) (Singer 2002: vi, 113). Junija 1968 je sledila še četrta faza: množično zatiranje in učinkovito nevtraliziranje gibanja (Spletni vir 4).

3. do 13. maj 1968 – študentske vstaje

Na sorbonski univerzi in ulicah Latinske četrti se je naenkrat zbralo več tisoč študentov. Policija jih je s pooblastilom dekana nasilno pregnala in jih več sto ranila. Takrat je bila vržena prva granitna kocka (Spletni vir 7). Študenti so začeli postavljati barikade, na policijska obstreljevanja z živčnim plinom so odgovarjali z molotovkami (Spletni vir 8). Noč med 10. in 11. majem 1968 je postala znana kot Noč barikad. Posebne policijske enote za posredovanje v izgredih (CRS) so okoli druge ure ponoči napadle barikade.

Bilo je zelo nasilno. Vsa soseska, kjer so bile zgrajene barikade, je bila napadena. Bombe z živčnim plinom so izstrelili v stanovanja. Prebivalci četrti so solidarno sprejeli demonstrante v svoja stanovanja, da bi jih obvarovali pred policijo. Bila je prava bitka. (Feenberg v: Spletni vir 9)

Poleg več sto ranjenih je bila velika tudi gmotna škoda (Spletni vir 7). Študentje so začeli v zasedenih prostorih izdelovati posterje in drugo gradivo. Po stenah Latinske četrti so se pojavili grafiti: »Bodimo realni, zahtevajmo nemogoče!«; »Pod tlakovci – plaža!«; »Vsa moč domišljiji!«; »Najlepša skulptura je tlakovec, vržen v policajevo glavo!« (Spletni vir 8), »Umetnost je mrtva, osvobodite življenje!«; »Prepovedano je prepovedovati«; »Živi brez mrtvega časa«; »Ne bog ne gospodar« (Spletni vir 4).

Radio je o dogodkih poročal neposredno s terena, medtem ko jih je televizija ignorirala. Policija je bila obtožena

⁵ Grafit parafrazira zapis Markiza de Sada »Dovoljeni užitki se ne morejo primerjati z močnejšimi užitki, ki lomijo družbene omejitve in rušijo zakone« (Seidman 2009: 73).

nastavljanja skrivnih provokatorjev, ki naj bi zažigali avtomobile in metali molotovke (Spletni vir 8). Javnost je postala bolj naklonjena študentom. Študenti in sindikati so se začeli dogovarjati za skupno vsesplošno stavko (Spletni vir 4). Premier Georges Pompidou je osebno pomilostil zaprte študente in napovedal odprtje Sorbonne, vendar to ni ustavilo gibanja. Študenti so zavzeli Sorbonno⁶ in jo razglasili za avtonomno ljudsko univerzo (Spletni vir 8).

14. do 27. maj – delavski upor

Delavske stavke so se najprej začele v zasebnem sektorju, nato pa so se razširile v javne institucije. V nekaj dneh je število stavkajočih naraslo na osem milijonov. Dne 18. maja 1968 je bil ustavljen tudi filmski festival v Cannesu (Spletni vir 10). Študenti so zasedli Odeon, prestižno narodno gledališče, in ga spremenili v center za revolucionarne kulturne in družbene dejavnosti.

Sedela sem v gledališču in poslušala vroče razprave ...

Teme razprav na odru in med občinstvom so bile bolj ali manj enake tistim, ki so potekale na ulicah: liberalizacija kontracepcije, odpiranje medijev, izumljanje novih idej, spodbijanje avtoritete, preoblikovanje zgodovinskih perspektiv države, odpravljanje razredne diskriminacije v izobraževanju, vsi možni izidi splošne stavke in celo možnost morebitnega vojaškega državnega udara. (Spletni vir 12)

Predsednik de Gaulle je po vrnitvi iz tujine poskušal uveljaviti svojo avtoriteto, pri čemer je izrekel stavek: »Reforme da, nered ne!« (»La réforme oui; la chienlit non!«)⁷ (Spletni vir 8). Ko je po televiziji predlagal referendum, so protestniki zahtevali njegov odstop. Vzklikali so: »Adieu, de Gaulle, adieu!« in kot »simbolični tempelj francoskega kapitalizma« zažgali borzo. Noč borze (25. maj 1968) je bila med vsemi izgredi najbolj nasilna. Policija se je sadiščno znašala nad demonstranti (Spletni vir 4). Spopadi so se razširili v Strasbourg, Bordeaux, Nantes in Lyon (Spletni vir 7). Delavci so bili naklonjeni študentskim protestom, vendar se z njimi nikoli niso povsem združili. Sindikati in komunistična partija so s svojo birokratsko organizacijo in prikritim taktiziranjem ostajali na razdalji (Deaton 2013: 39).

6 Podobno prakso zasedbe so že pred desetletji uporabljali delavci, ki so posedli po tovarnah in stavkali (Tempest 2008).

7 De Gaulle je uporabil izraz *chienlit*, ki ima več pomenov: 'maškara', 'karneval' ali 'kaos'. Etimološko beseda in ritual izvirata iz srednjega veka in sta neposredno povezana s skatološkim humorjem, narečno izraz namreč pomeni (dobesedno) 'sranje v postelji'. Pripomba je Parižane zelo prizadela, saj je z njo celotno gibanje, študente in meščane, označil za sranje (Galant v Deaton 2013: 35, 36). Ulična propaganda mu je žaljivko vrnila, kmalu so se pojavili plakati z njegovo prepoznavno podobo in s pripisom: »La chienlit c'est lui!« se pravi: »Nered oziroma sranje je on!« (Galant v Deaton 2013: 35, 36; Tempest 2008; Spletni vir 13).

27. do 31. maj 1968 – neuspešen prevzem oblasti

De Gaulle je resne priprave na možnost državljanske vojne začel s skrivnimi dogovori z vojsko (Dogan 1984: 252, 255). Dne 30. maja 1968 je po radiu nagovoril ljudstvo, televizijski program zaradi stavke ni oddajal. Med odločnim govorom je s pestjo tolkel po mizi in stresal mikrofon. Naznanil je, da ne bo odstopil, in napovedal volitve. Razpuštil je generalno skupščino (Dogan 1984: 255). Zagrozil je z razglasitvijo izrednih razmer, če se delavci ne bodo vrnili na delo (Spletni vir 8). Proteste je označil za subverzivno komunistično zaroto (Spletni vir 4). Zvečer se je na Elizejskih poljanah zbralo skoraj pol milijona de Gaullovih podpornikov, utrujenih od nasilja in stavk. »Tiha večina« je s svojo podporo predsedniku dokončno pokopala počasi že zamirajoče gibanje (Deaton 2013: 39). Na shodih po vsej Franciji so odmevali nacionalistični slogani, med drugim tudi »Cohn-Bendit v Dachau«. Po mestu so francoske trobojnice visele povsod tam, kjer so prej visele črno-rdeče anarhistične zastave (Spletni vir 4).

Junij 1968 – nevtraliziranje gibanja

Junija 1968 se je vlada intenzivno dogovarjala s sindikati. Poleg splošnih (povišanje minimalne plače) so sprejemali tudi zelo selektivne ukrepe, kar je med delavci povzročilo nove neenakosti. Dne 6. junija 1968 je zloglasna CRS streljala na stavkajoče delavce. Po tem dogodku so sindikati organizirali demonstracije samo še na simbolični ravni, po 12. juniju 1968 pa so se demonstracije končale. Sorbonna je bila izpraznjena 16. junija 1968. Sledili so veliki povračilni ukrepi in represija nad uporniki. Na volitvah 23. in 30. junija 1968 je prepričljivo zmagal de Gaulle. Politična desnica je postala močnejša, kot je bila pred majskimi dogodki (Spletni vir 4).

Grafiti, stripi in plakati francoskega maja '68

V svetovno umetnost so 60. leta prinesla priljubljeno novost – *pop art*. Zlasti v Ameriki so umetniki, kot sta Roy Lichtenstein in Andy Warhol, ustvarjali vizualno privlačne podobe iz vsakdanjega življenja in množične kulture. S parodijo, humorjem, z ironijo in s prepoznavnimi podobami so brezosebno idealizirali množično proizvodnjo, vezano predvsem na ameriško popularno kulturo (Arnason 1968). Obenem je v francoski umetnosti vladalo mrtvilo. Gaullizem je sredstva za kulturo namenjal le tradicionalnim umetniškimi oblikam in rigidnemu sistemu izobraževanja. Programi na akademijah so bili arhaični, umetniški razvoj študentov so zavirali stroga šolska pravila in samovolja profesorjev. Mladi umetniki so se težko uveljavili, njihovo delo ni bilo niti dovolj cenjeno niti primerno plačano (Seydoux v Tempest 2008).

Radikalno izražanje z grafiti in s podobnimi sredstvi je bilo v Franciji prepovedano od leta 1881, prepoved je ponovno vzcetela v času de Gaullove »telekracije«, ko je

oblast strogo nadzirala televizijske in radijske programe. Uporniki niso imeli dostopa do množičnih medijev in tiskovin v visokih nakladah, zato pa so si lahko privoščili poceni kopirne stroje in spreje. »Z drzno iznajdljivostjo so ovire premagali s postavljanjem svojih sporočil v javne arene in z distribucijo provokativne literature brez plačila« (Seidman 2009: 28).

Med prvimi učinkovitimi propagandnimi sredstvi upornikov je bil strip. Situacionisti so originalno podobo ali formo iztrgali iz konteksta in jo literarno reprezentirali. Banalni strip, ki je bil do takrat sredstvo za povečanje prodaje časopisov, je tako postal revolucionarna propaganda z ironičnim podtonom (Seidman 2009: 29).

Oktobra 1966 so na študentskih protestih na Univerzi v Strasbourgu libertarianci delili strip »Le Retour de la Colonne Durruti« (»Vrnitev Durrutijeve kolone«),⁸ v katerem se dva kavboja pogovarjata o realizaciji, eni od tem situacionistov (Seidman 2009: 28). »Enražeji« so na nanterški univerzi prav tako razdeljevali strip, ki je kritiziral selektivno zaščito določenih študentov in nezaščito drugih, ki so bili že tako pred izključitvijo (duhovnik je v kapelo vabil samo velike militantne študentske organizacije UNEF) (Seidman 2009: 67).

Čeprav so bili grafiti med vsemi uporniškimi sredstvi tehnično najmanj zahtevni, so se prav z njihovo izdelavo najbolj izpostavljali aretaciji in drugim represijam. Stripi so sporočali domisljice intelektualno razgledanih ljudi. Najbolj prodorni so bili situacionisti, ki so slogane sprejemali tudi na svojih zasedanjih Sveta za vzdrževanje okupacij (Dark Star 2001: 105). Med odmevnimi grafiti⁹ so bili: »Ne prosi za pravico do življenja, vzemi si jo!«; »Osvoboditev človeštva gre na vse ali nič«; »Teci, tovariš, stari svet je za tabo!«; »Živi za trenutek«; »Ne zamenjajmo šefov, zamenjajmo življenje«; »V revoluciji sta dve vrsti ljudi: tisti, ki jo delajo, in tisti, ki z njo zaslužijo. Napoleon«; »Delavci vseh dežel, uživajte!«; »En sam konec tedna brez revolucije je neskončno bolj krvav kot mesec totalne revolucije«; »Ko ljudje opazijo, da jim je dolgčas, jim neha biti dolgčas«; »Poezija je na ulicah«; »Tisti, ki govorijo o revoluciji in razrednem boju brez nanašanja na vsakdanjo realnost, imajo truplo v ustih«; »Alkohol ubija, vzemi LSD«; »Profesorji, senilni ste tako kot vaša kultura, vaš modernizem ni nič drugega kot modernizacija policije«; »Zidovi imajo ušesa. Tvoja ušesa imajo zidove«; »Bolj

8 Ime izvira iz španske državljanske vojne, v kateri je bila Durrutijeva kolona največja anarhistična bojna enota. Štela je okoli 6.000 borcev in bork (Paz 2006: 482).

9 Grafiti so povzeti po publikacijah avtorjev: Julien Besançon – *Les murs ont la parole* (Tchou 1968), Walter Lewino – *L'imagination au pouvoir* (Losfeld 1968), Marc Rohan – *Paris '68* (Impact 1968), René Viénet – *Enragés et situationnistes dans le mouvement des occupations* (Gallimard 1968), Maurice Brinton – *Paris: May 1968* (Solidarity 1968) in Gérard Lambert – *Mai 1968: Brûlante nostalgie* (Pied de nez 1988).

Reprodukcija plakata »Lepota je na ulici«. Nastal je v provinci Montpellier in je edini plakat z aktivno žensko figuro (Deaton 2013: 40). Vir: osebni arhiv.

ko se ljubim, bolj želim delati revolucijo. Bolj ko delam revolucijo, bolj se želim ljubiti«; »Ljubim te! Oh, povej to s tlakovci!«; »Revolucionarke so lepše«; »Ljubite se, ne vojskujte«; »Dol s potrošniško družbo«; »Bolj ko trošiš, manj živiš«; »Potrošne dobrine so opij za ljudi«; »Ne moreš kupiti sreče. Ukradi jo!«; »Jaz sodelujem. Ti sodeluješ. On sodeluje. Mi sodelujemo. Oni profitirajo«; »Naj živi komunikacija, dol s telekomunikacijo!«; »K vragu z mejami!« (Spletni vir 11); »Prosimo, da pustite komunistično partijo tako čisto, kot bi jo radi videli ob vstopu«; »Domišljija prevzema oblast«; »Barikade zapirajo ceste, a odpirajo poti«; »Zidovi imajo besedo« (Spletni vir 12). Množičnemu izdelovanju grafitov so sledili plakati, ki so bili prave umetniške mojstrovine. V 19. in 20. stoletju so bili plakati pogost medij francoske politične propagande. Ker so jih sprva uporabljali predvsem revolucionarji, je francoska vlada 29. julija 1881 plakatiranje z zakonom prepovedala. Pozneje je plakat postal medij oblasti v vojni propagandi in pri volitvah. Med okupacijo so jih množično uporabljali nacisti, zato med uporniki kot medij niso bili priljubljeni. Šele med majskimi dogodki, ko so se umetniki spraševali o svojem družbenem poslanstvu, je prišlo do njihovega ponovnega odkritja in množične uporabe (Tempest 2008).

Ljudske delavnice »atelier populaire«

Med majem in junijem 1968 so umetniki in študenti v mestih Toulouse, Caen, Marseille, Bordeaux in Montpellier vzpostavili 'ljudske delavnice' oziroma *atelier populaire* (Gervereau v Tempest 2008). V Parizu je bilo šest delavnic, dve največji in najpomembnejši sta bili na dveh naj-

boljših akademijah za likovno umetnost in oblikovanje: École Nationale Supérieure des Beaux-Arts (Beaux-Arts) in École Nationale Supérieure des Arts-Décoratifs (Arts-Déco). Štiri manjše delavnice so bile na neumetniških fakultetah: Faculté des Sciences, Institut d'Art et Archéologie, Faculté de Médecine in Arts Appliqués (Perussaux v Tempest 2008).

Po noči barikad je na zavzeti Sorbonni Gérard Tisserand študente seznanil z delavnicami in jih povabil k sodelovanju. Prvi plakati so nastali 14. maja 1968 (Tempest 2008). Na vratih akademije Beaux-Arts se je 16. maja 1968 pojavil napis: »Ljudske delavnice DA / buržoazne delavnice NE« (Dobson v Tempest 2008; Seidman 2009: 131). Na šolah so ustvarjali predvsem profesionalni umetniki, vsi zaposleni in redni študenti so se umaknili (Tempest 2008).

Akademijo Beaux-Arts, najprestižnejšo pariško umetniško akademijo, so zasedli člani kolektiva Salon de la Jeune Peinture (Mladi slikar), ki so bili približno deset let starejši od študentov in so imeli več življenjskih in političnih izkušenj. Izhajali so neposredno iz francoskega odporiškega gibanja (Resistance). Politični učinek je bil zanje pomembnejši kot estetski videz izdelka. Uporabljali so slogane iz komunističnih glasil in z ulice. Že prej so kolektivno ustvarjali nepodpisana umetniška dela. Na ta način so svoje avtorstvo podarili za skupna prizadevanja (Tempest 2008).

Na akademiji Arts-Deco je delovalo veliko diplomirancev in t. i. večernih študentov, ki so bili politično veliko bolj angažirani kot odsotni redni študenti. Podiplomska skupina študentov na izmenjavi, ki jih je na Poljskem učil umetnik izdelovanja plakatov Henryk Tomaszewski, je na njihovo izdelavo močno vplivala s skupinskim ocenjevanjem izdelkov in poudarkom na ideološki in moralni vsebini podobe (Tempest 2008).

Na delavnicah so potekala dnevna zborovanja, na katerih so razpravljali o družbeni vlogi umetnika, pomenu intelektualnega dela in drugih vprašanjih. Delo ni bilo hierarhično razdeljeno, sodelovanje je potekalo zelo spontano. Razumevajoči gostinci iz okolice so umetnikom prinašali hrano. Zbirali so tudi donacije. Dekleta, žene in prijateljice umetnikov so bile zelo aktivne na vseh področjih razen pri vodenju, kar je bila tudi sicer značilnost tedanje francoske družbe. Na Beaux-Arts so študenti medicine vzpostavili ambulanto za ranjene v uličnih spopadih s policijo in z desničarji. V nekaterih delavnicah so organizirali varstvo otrok, umetniki so bili tam ves čas, infrastruktura pa zaradi vsesplošne stavke ni delovala (Tempest 2008).

Prvi plakat gibanja je bil litografski odtis plakata na kakovostnem vijoličastem papirju s poudarjenimi belimi začetnimi črkami: »Usines Universités Union« (»Zveza univerz in tovarn«). Umetnik Fromages je sveže natisnjeno serijo želel ponuditi v prodajo založbi na Rue Dragon in izkupiček porabiti za nadaljnjo ulično propagando. Na poti do galerije je obtičal v uličnih barikadah, tam pa so demonstranti pograbili posterje in jih takoj nalepili na stene. Namesto da bi

plakati postali razstavnici in prodajni izdelki, so takoj postali revolucionarno orodje (Deaton 2013: 31–32).

Sprva so v delavnicah uporabljali drago in zamudno litografsko tehniko, kmalu pa so odkrili podcenjeni sitotisk, ki so ga uporabljale le redke galerije. S sitotiskom so lahko izdelali med sto in dvesto plakatov na uro in več tisoč plakatov na noč. Ker so uporabljali le osnovne tehnike, zahtevnejših se niti niso utegnili naučiti, so bili izdelki najpogosteje enobarvni. Ponekod so plakate razmnoževali tudi s ciklostiranjem. Material za tisk so jim podarile galerije ali pa so ga kupili. Plačali so ga z osebnimi prispevki ali z donacijami. Papir, surovino, ki so je potrebovali v velikih količinah, so jim odstopile tiskarne časopisov, zlasti tiskarna, v kateri so tiskali komunistični dnevnik *L'Humanite*. Uporabili so odrezane neravne robove valjev z več sto metri papirja, ostankom pri tiskanju časopisa. Za revije ali časopise tak papir ni bil več primeren, tiskanju plakatov pa je kljub slabi kakovosti povsem ustrezal (Tempest 2008).

V množici potrošniških plakatov so ti plakati izstopali, vzbujali pozornost mimoidočih in sprožali pogovore. Nekateri med njimi so neposredno odražali vzklike demonstrantov in grafitov, na nekatere so ljudje dopisovali razlage ali nove domislice, včasih spremenili njihov pomen, jim nasprotovali ali nanje postavili vprašanje. Lahko rečemo, da so plakati predstavljali živ dialog (Tempest 2008). Med najbolj izpostavljenimi vsebinami so bili delavski boji, izkoriščanje delavcev, spodbujanje solidarnosti s posameznimi skupinami ali izjemni posamezniki in ironične domislice. Likovno zelo močna je bila de Gaullova podoba (izrazit nos, brki, štrleča ušesa in vojaška kapa s ščitnikom), s katero je osebno ali kot posebljenje države označeval avtoritarnost, nasilje in preživetost (Deaton 2013: 35–36; Tempest 2008; Spletni vir 13).

Med študentskimi voditelji je izstopal predvsem Daniel Cohn-Bendit, ki je zaradi rdečih las in politične orientiranosti dobil vzdevek Rdeči Dani (Dany le Rouge). Nasprotniki gibanja so žaljivo poudarjali njegovo etnično in versko pripadnost, njegovi privrženci pa so na demonstracijah kljubovalno vzklikali: »Nous sommes tous des Juifs et des Allemands« (»Vsi smo Judje in Nemci«). V ljudski delavnici Beau-Arts so mu ob izključitvi z univerze izdelali plakat (Tempest 2008).

Umetniška vrednost plakatov je takoj postala prepoznana tudi kot tržno blago. Umetniki so bili zelo prizadeti, ko so ugotovili, da se njihovi plakati, izdelani z veliko iznajdljivostjo in požrtvovalnostjo brez plačila, v New Yorku prodajajo po 300 dolarjev za kos. Ugotovili so, da sta dva stevarda iz Air France vsako noč nabrala nekaj zvitkov plakatov, jih na letališču predala kolegom na letih v London ali New York, ti pa so jih spravili v nadaljnjo prodajo. Umetniki so s palicami napadli vsakega, ki so ga zalotili pri kraji plakatov. Ocenjuje se, da je bila kar četrtina posterjev med distribucijo ukradena za prodajo ali osebne zbirke (Tempest 2008).

Spopad ulične propagande maja '68 s hegemonskim propagandnim sistemom

Za kratek čas je ulična propaganda postala vplivnejša kot množični mediji. Njena stališča proti strukturam moči prikazujejo tudi notranje stanje preučevanega pojava: medsebojne odnose, vrednote, percepcije in mišljenje demonstrantov.

Ulična propaganda maja '68

Pisanje grafitov, risanje stripov, tiskanje plakatov, razdeljevanje letakov, pisanje in petje pesmi, oglašanje po zvočnikih in drugi načini uličnega izražanja so bili »orožje tistih, ki nimajo dostopa do drugih medijev izražanja, ki so v notoričnem komunikacijskem in političnem deficitu, definitivno na oni strani dominantnih diskurzov« (Velikonja 2008: 32). V medijski diskurz so se nekoliko bolje vključili študentski časopisi, ki so se med majem in junijem 1968 pojavili s pomočjo donacij posameznikov in organizacij, redko tudi z lastnimi viri (Memou 2016: 201).

Kljub veliki heterogenosti političnih prepričanj protestnikov je izstopala ideologija politične levice. Številni mladi aktivisti so se zaradi njene konzervativnosti, zbirokratiziranosti in podvrženosti stalinizmu opredeljevali »levo od Komunistične partije« (Fromanger v Tempest 2008). Vsa ulična sporočila so zavzemala enotno protihegemonsko stališče, čeprav so se posamezne skupine v gibanju med sabo odkrito sovražile in se ostro napadale (Seidman 2009: 82). Tudi desničarske skupine, čeprav so bile v precejšnji manjšini, so bile zelo dobro organizirane in aktivne.

Neprijetno spoznanje o gibanju je velika odsotnost žensk in homoseksualcev iz javnega diskurza. Kljub pogostemu omenjanju žensk – vse se je začelo, ker fantje niso smeli čez noč ostajati pri dekletih v študentskih domovih – pa v gibanju niso imele nobene vidnejše javne vloge. Nekatere študentke niso bile naklonjene odprtosti svojih prostorov moškimi obiskovalcem. Izogibale so se študentskih javnih prostorov, zlasti kavarn, ki so delovale kot bari za samske, kjer se z moškimi kolegi ni bilo mogoče resno pogovarjati (Seidman 2009: 83). Na javnih razpravah so prevladovali moški, prav tako so bili vidnejši aktivisti in umetniki moški. Tudi plakati, razen dveh anonimnih izjem, niso upodabljali žensk. Poleg plakata »Lepota je na ulici« iz Montpellierja (Slika 1) je en plakat nastal še v Toulousu. Na njem je beseda »maj« prekrivala žensko mednožje, kar kaže na objektivizacijo ženskega telesa in razkriva prikriti seksizem protestov (Deaton 2013: 40; Tempest 2006). Čeprav so bile prisotne v vseh fazah gibanja in jih je policija pogosto brutalno pretepla, so ženske v zasedenih univerzitetnih in drugih prostorih opravljale predvsem patriarhalno določene vloge (kuhanje, čiščenje, skrb za otroke in kot objekt poželjenja).

Iz grafitov je bilo razvidno zanikanje družbenih norm, ki omejujejo spolno življenje. Svoboden seks je bil pogosta

metafora za odprto razmišljanje in izražanje, vendar se je to nanašalo le na moško občinstvo in je spodbujalo moško dominacijo. Zavzemanje za žensko enakopravnost se je začelo šele v 70. letih 20. stoletja (Corkran 2005: 96). Še slabše se je godilo homoseksualcem, ki so svojo spolno usmerjenost morali skrivati, ker to ni bila niti politična tema univerzitetnih reform niti stvar antikapitalizma ali svobodne ljubezni.¹⁰ Večina vodilnih aktivistov je istospolno usmerjene člane gibanja prezirala ali bila do njih celo sovražna (Deaton 2013: 39, 40).

Gallica, digitalna knjižnica francoske nacionalne knjižnice, hrani več sto kopij plakatov s protestov maja '68. Kakovosten pregled obravnavanih vsebin kaže, da je bil največji poudarek na sodelovanju študentov in delavcev. Temu je sledilo nasprotovanje represijam vseh vrst, med drugim nezmožnosti lastnega izražanja, učenju brez diskusije, zaviranju in travmatiziranju, pohabljanju ustvarjalnih kapacitet, stereotipnim načinom razmišljanja. Posebno veliko plakatov je poudarjalo nasprotovanje državnemu nadzoru množičnih medijev (Seidman 2009: 141–142). Motivi slednjih so bili bodeča žica, ovita okoli TV-sprejemnika; lekarniška steklenička z napisom »Mediji – ni za zauživanje«; oboroženi policist s čelado CRS pred mikrofonom ORTF z nadnapisom »Policija govori z vami vsako noč ob 20h«; velik rdeč napis »Strup« čez več naslovov množičnih medijev (*Le Figaro, Observateur, Paris Jour, Le Parisien, L'Aurore, Minute, L'Humanite, France Soir* ...); stiskalnica v obliki TV-sprejemnika, ki stiska glavo ali telo delavca, s pripisom »Režim stiska, mediji sodelujejo pri tem« ... Številne upodobitve so podobnost z de Gaulleom (vojaška kapa, uniforma, poudarjen nos) izkoriščale kot asociacijo na njegov avtoritaren način vladanja (Spletni vir 14).

Ustvarjalci podob so spodbijali tisto, kar so imeli za izkrivljeno poročanje o dogodkih na programih pod državnim nadzorom. Posterji so podpirali stavko sindikaliziranih zaposlenih ORTF, ki so protestirali proti vladni cenzuri in zahtevali neodvisnejši in avtonomnejši televizijski kanal [...]. Bodeča žica je simbolizirala tesen državni nadzor uradnih medijev. (Seidman 2009: 141–142)

Hegemonski medijski sistem – propagandni model

Francoski medijski sistem v obravnavanem obdobju analiziram z uporabo propagandnega modela Edwarda S. Hermana in Noama Chomskega, ki je dragoceno orodje za razumevanje delovanja medijev v sodobnih kapitalističnih družbah (Mullen in Klaehn 2010: 215). Temelji na spoznanju, da je nadzor javnega mnenja temelj vsakega vladanja, tako najbolj despotskega kot najsvobodnejšega, v

¹⁰ Feministični protesti marca 1971 so bili med prvimi, ki so javno izrazili podporo istospolni ljubezni na ulicah (Greenwald 2018: 216).

primitivni ali moderni obliki. Ustanove za nadzor misli so pojavljajo predvsem v svobodnih družbah, kjer je odkrito nasilje prepovedano (Chomsky 2006: 25, 26).

Model propagande se kot študija različnih primerov poročanja po vsem svetu osredotoča na medijsko podobo ZDA v času hladne vojne, vendar deluje tudi časovno in geografsko nevtralnno. Kot tak »ostaja izhodišče za vsako resno preučevanje delovanja poročevalskih medijev« (Rizman v Chomsky 2005: 20).

Množični mediji so sistem za sporočanje sporočil in simbolov širši javnosti. Njihova naloga je, da zabavajo in informirajo posameznike o vrednotah, prepričanjih in kodeksih vedenja, ki jih bodo vključili v institucionalne strukture širše družbe. V svetu koncentriranega bogastva in velikih konfliktov razrednih interesov je za izpolnitev te vloge potrebna sistematična propaganda. (Herman in Chomsky 1988: 1)

Simon Enoch je teorijo propagandnega modela strnil v ugotovitev, da »so množični mediji pogosto orodje za izdelavo soglasja, [...] ki so v skladu z ozkimi interesi političnih in gospodarskih elit« (Spletni vir 17). Chomsky poudarja tudi vlogo intelektualcev, ki so kot pomemben del sistema ves čas podvrženi propagandi. Tako postanejo njen instrument, s funkcijo, »da javno potrjujejo in razvijajo ideološke principe« (Zečević 2010: 41, 51).

Model propagande ima pet ključnih elementov (Chomsky 1997: 72): (1) Velikost, koncentrirano lastništvo, bogastvo lastnikov in usmerjenost k dobičku vodilnih množičnih medijev; (2) Reklame kot temeljni vir dohodka množičnih medijev; (3) Opiranje medijev na informacije vlade, poslovnih krogov in »strokovnjakov«, ki jih temeljni viri in dejavniki moči financirajo in odobrijo; (4) »Kritiziranje« kot sredstvo discipliniranja medijev; in (5) »Antikomunizem« kot nacionalna religija in nadzorni mehanizem. V nadaljevanju de Gaullov medijski aparat oziroma francoske množične medije pregledujem po navedenih petih ključnih elementih za prepoznavo delovanja strukturnih in ideoloških filtrov.

Močno skoncentrirani francoski množični mediji so bili ali državni ali paradržavni, predsednik je imel v njih velika pooblastila.¹¹ Širšo francosko javnost so o dogodkih po tranzistorskem radiu ali v glavnih časopisih obveščali najpomembnejši mediji¹² (Memou 2016: 205). Francoska televizija in radio sta bila pod strogim vladnim nadzorom,

kar sta Daniel C. Hallin in Paolo Mancini v primerjalni študiji medijskih sistemov poimenovala »vladni model« medijskega delovanja (Hallin and Mancini 2004: 30). Zaposlene na radioteleviziji Française (RTF) je do leta 1964 neposredno imenoval minister za informiranje. Pod strogim političnim nadzorom so ostali tudi pozneje (Hallin in Mancini 2004: 106).

Reklame niso bile tako pomemben dobičkonosen dejavnik kot v današnji družbi, vendar je bil program pomembno predsednikovo trobilo in s tem orodje oglaševanja.

Opiranje na vladne informacije in vladi naklonjene strokovnjake je bilo v centraliziranem medijskem aparatu samo po sebi umevno. *Le Figaro* je o demonstracijah poročal z naklonjenostjo generalu in brez omembe policijskega nasilja, torej prav nasprotno kot študentski tisk in komunistični *L'Humanité* (Memou 2016: 216). Televizijski tedenski pregledi dogodkov so demonstracije namerno spregledali, čeprav so jih novinarji cel teden spremljali na terenu, snemali intervjuje, barikade in nasilje. Njihova oddaja 'Panorama' je bila po navodilu Ministrstva za izobraževanje in Ministrstva za informacije večer pred javnim predvajanjem cenzurirana in povsem brez prispevkov o krvavi Noči barikad. Zaradi tega so mnogi zaposleni v teh medijih s stavko od države zahtevali večjo finančno in politično avtonomijo (Feenberg in Freedman 2001: 42, 43). Protesti so se začeli v skoraj vseh kulturnih ustanovah, tudi v množičnih medijih pod nadzorom države. Vodstvo sindikatov in več sto policistov (CRS) v civilnih oblekah je poskušalo preprečiti stavke, vendar so se zaposleni kljub temu čedalje bolj upirali. Vlada je popustila in dovolila neposreden prenos razprav v narodni skupščini 21. in 22. maja 1968 (Seidman 2009: 129, 130).

Mednarodna radia Evropa 1 in Radio Télé Luxembourg (RTL) sta, ker sta poročala neposredno z barikad in demonstracij, postala osrednje sredstvo za obveščanje francoskih državljanov (Scott 2008: 5). Zaradi tega sta bili obe radijski postaji deležni ostre kritike premiera Pompidouja, ki ju je obtožil spodbujanja demonstrantov. Pompidou je neodvisno poročanje obsojal, češ da širi militantnost in ne informacij (Seidman 2009: 130).

Element antikomunizma je v obravnavanem primeru nekoliko poseben. Med vladajočimi strukturami v Franciji so bile komunistične in socialistične politične skupine, zaradi katerih je vpliv sovjetskega marksizma dodatno prispeval k tehnokraciji in utrjevanju obstoječe gaullistične oblasti (Kellner v Feenberg in Freedman 2001: xviii). Kljub temu je de Gaulle 30. maja 1968 po televiziji napovedal volitve in razpustitev državne skupščine ter pozival k civilni akciji proti subverziji in grožnji »totalitarnega komunizma« (Caute v Memou 2016: 216).

Ko je gibanje zamrlo in je z ulic začela izginjati tudi njegova propaganda, se je v množičnih medijih nadaljevalo vsiljevanje režimskih ideologij in ustvarjanje soglasja. To lahko vidimo iz naslednjega primera. Demonstracije v

11 Med drugo svetovno vojno se je de Gaulle, ker se je tako pogosto pojavljal po radiu, prijel vzdevek »Général-micro«. Leta 1958 je začel sistematično izkoriščati televizijske programe, zato so čas njegovega vladanja njegovi nasprotniki poimenovali tudi »telekracija« (Rizzi 2018).

12 Najpomembnejši časopisi so bili *Le Figaro*, najstarejši francoski narodni dnevnik in glas konservativnega srednjega sloja, *L'Humanité*, uradni medij francoske komunistične partije, in *Le Monde*, glasilo levega centra (Memou 2016: 206).

podporo predsedniku po zmagi na volitvah konec junija so bile v dnevniku *Le Figaro* na prvi strani predstavljene s fotografijami, ki so izkoriščale podobnost s študentskimi protesti (Memou 2016: 216). S tem so množični mediji potvorili poročanje o dogodkih s prikrižanjem razsežnosti gibanja na začetku majskih dogodkov in pozneje, junija 1968, s pripisovanjem naklonjenosti množic osebi, proti kateri se je gibanje borilo.

Iz navedenih primerov lahko prepoznamo »tradicionalni vzorec medskupinskih odnosov, ki se je ravnal po logiki dominacije in podrejanja, osrediščenja moči pri nekaterih socialnih elitah in strahu večin pred 'odklonskimi' oblikami vedenja in stališč manjšin« (Ule 2002: 16). Eksplozivno moč dogodkov maja '68 lahko teoretično razložimo kot posreden in impliciten vpliv manjšine na večino »s svojo privlačnostjo in inovativnostjo« (Moscovici v Ule 2002: 17). Pri tem je bila ulična propaganda »najmočnejše orožje kreativnih manjšin proti poskusom 'večinskega' discipliniranja« (Ule 2002: 18). Moč manjšin je paradoksalno ravno v njihovem obrobem položaju. Kreativne manjšine so nekonformne, privoščijo si nekaj »več«. Od tod vtis o večji svobodi, ki izhaja iz drugačnosti in dela manjšinske skupine privlačne. Člani večinske skupine pogosto zavidajo manjšinam njihovo drugačnost (Ule 2002: 18).

Ali lahko podporo »tihe večine« in zmago desničarsko usmerjenih elit na volitvah razumemo kot poraz gibanja? Sprva je res delovalo tako, ker »večina deluje na manjšino neposredno in eksplicitno, s svojo ekonomsko ali politično močjo« (Moscovici v Ule 2002: 17). Rockefellerjeva Trilateralna komisija je leta 1975 izdala študijo *Kriza demokracije*, ki jo je povzročila »prevelika stopnja demokracije« v 60. letih, »ko so sicer pasivni in apatični segmenti prebivalstva vstopili v politično areno, da bi zastopali svoje koristi: manjšine, ženske, mladi, stari, delavci ..., skratka, prebivalstvo, ki mu včasih rečejo 'ljudje s posebnimi interesi'« (Chomsky 2017:13). Komisija je razglasila, da »ideološki aparati države« (šole, cerkve) ne opravljajo svojega dela, in od njih zahtevala ostrejšo ravnanje (Chomsky 2017: 13; Spletni vir 16).

V Franciji je maj '68 neposredno vplival na razvoj drugega vala feminizma. Ženske so se na barikadah in srečanjih protestnikov naučile pomembnosti povezovanja in organiziranja skupnih akcij. Nastal je pomlajen in radikalnejši feminizem, ki se ni več omejeval na teoretiziranje in tradicionalno sprejemanje kompromisov v okviru obstoječih struktur in je svoje politično delovanje osredotočil na vsakdanje življenje. Z odmevnimi uličnimi protesti¹³ in

medijskimi kampanjami so feministke poleg ekonomske enakopravnosti odločno zahtevale tudi dotlej družbeno nesprejemljivo pravico do splava. Ženske zahteve so v Franciji postale najpomembnejše politične teme (Greenwald 2018: 9, 11, 97).

Iz pregleda dogodkov v daljšem časovnem obdobju vidimo, da učinki delovanja manjšin prihajajo »z zakasnitvijo in po zelo posrednih poteh« (Brown v Ule 2002: 18). Noam Chomsky je gibanja iz leta 1968 ocenil kot pomemben del širših dogodkov na globalni ravni, ki so sprožila ogromen napredek v spoštovanju človekovih in etničnih pravic ter okoljevarstvu (Spletni vir 16). Vpliv inovativne manjšine na večino je trajnejši in se lahko ohrani celo potem, ko manjšine ni več. »Inovativne manjšine imajo zato le redko 'korist' od svojega početja, včasih so celo prva žrtev razvoja. Večina namreč ne kopira ali preprosto prevzema stališč manjšin, temveč jih spreminja in rekonstruira po svoji meri. To, kar ljudje končno sprejmejo in ponotranjijo kot rezultat družbene spremembe, so zelo posredne miselne rekonstrukcije prvotnih idej (Ule 2002: 18).

Iz ulične propagande maja '68 lahko razberemo, da je izobraženi del prebivalstva dobro vedel za avtoritarno manipulacijo z množičnimi mediji, ki jo teoretično ponazarja propagandni model. Chomsky (2002: 8) je neprizanesljivo zapisal: »Odgovornost vsakega intelektualca je govoriti resnico in razkrivati laži.« Herman je poudaril, da je namen propagandnega modela tudi v tem, da lahko »pomaga aktivistom razumeti, kje bi lahko najbolje uporabili svoja prizadevanja, da bi vplivali na osrednje medijske obravnave« (Herman v Spletni vir 15).

Vpliv manjšine na večino v razmerah rastoče medializacije družbe

Dogodki maja '68 so nazoren primer, kako po Moscovicijevi teoriji socialnih reprezentacij v razmerah rastoče medializacije družbe manjšina vpliva na večino (Ule 2002: 13). Ulična propaganda je imela kot materializirana simbolna reprezentacija protestov maja '68 velik pomen na globalni ravni, čeprav je obstajala le nekaj tednov oziroma mesecev. Hkrati lahko razberemo tudi svojevrstno zlorabo, ko je dominantna večina z redefinicijo plakatov ulične propagande spremenila in rekonstruirala te pomembne simbolne označevalce gibanja v umetniške artefakte po svoji meri. S tem je zlorabila njihov namen, vrednote in materialno podobo. Plakati so bili od začetka pojavljanja na ulicah iskano blago z umetniškim potencialom, ki se je prodajalo na svetovnih umetniških trgih. Značaja ulične propagande to ni spremenilo, njeni ustvarjalci pa so bili zaradi zlorabe svoje revolucionarne dejavnosti zelo razočarani.

V Mednarodnem grafičnem likovnem centru (MGLC) v Ljubljani je bila leta 2009 na ogled razstava plakatov z

receptcijo in splav. Kontracepcijo so sicer z zakonom dovolili leta 1967, splav pa leta 1974 (Greenwald 2018).

13 Med pobudnicami uličnih protestov je bila pisateljica Christiane Rochefort, ki je teorijo na splošno označila za nesmisel. Skupni program zahtev feministk je bil množično razširjen na letaku iz leta 1970. V začetku leta 1971 so se številne stavke žensk v tovarnah začele po zgledu ameriških feministk, ki so 26. avgusta 1970 v New Yorku organizirale stavko za enakopravnost. Leta 1979 je v Parizu 50.000 žensk demonstriralo za dosegljivejšo in brezplačno kon-

naslovom Maj '68. To je bila le ena od številnih razstav plakatov in drugih dokumentov gibanja, ki so bili v zadnjih desetletjih pogosto sredstvo dekontekstualizacije; postali so namreč del množične kulture. Njihovo izvorno agitatorsko sporočilo se spreminja v dekorativnost ali likovno umetnost (Tempest 2008). Inkorporacija ulične propagande v polje visoke kulture spreminja artefakte upora v blagovno obliko, »namenjeno za prodajo širši javnosti« (Abram 2008: 39).

Z institucionalizacijo se namreč reducira (slikovni) grafit, prej vpet v subkulturni kontekst, na objekt s statusom tržnega blaga, postavljenega v kapitalistični proces menjave, kjer se ovrednoti, ponudi trgu in proda. Inkorporira ga taisti sistem sodobne potrošniške kulture z mehanizmi, ki specifično subkulturno produkcijo ne samo modificira, ampak tudi zavrže. (Bulc v Abram 2008: 84)

Redukcija uličnih propagandnih sporočil na njihovo vizualnost oziroma »na samo eno njihovih razsežnosti je popolnoma zgrešena – razumevati jih gre ravno vse skupaj in nujno tudi v zgodovinskih, političnih, estetskih, kulturnih in ne nazadnje tudi prostorskih okoliščinah in obdobju, v katerih nastajajo« (Velikonja 2008: 32).

Kljub spremenjeni družbeni vlogi bo ulična propaganda maja '68 v arhivih zbiralcev in kolektivnem spominu živel še dolgo. Če dobro premislimo, je bolje, da se izdelki uporniškega gibanja prikazujejo v drugačnih oblikah, kot da bi jih uničilo propadanje v izvirnem okolju. So dragocena snovna dediščina, ki je še vedno del kolektivnega spomina in navdih za sodobne upornike.

Sklep

Ulična propaganda maja '68 v Franciji, ki so jo sestavljali grafiti, plakati, stripi, letaki, pesmi, razprave in druge oblike izražanja, je za kratek čas nadvladala dominantne medije. Njena gesla so obsojala državni nadzor množičnih medijev, poudarjala de Gaullovo in policijsko avtoritarnost, zahtevala večjo solidarnost, sodelovanje študentov in delavcev, pravičnost in protikoruptivnosti.

Izražene zahteve pa so skrivale tudi temne sence. Pogosto potencirana zahteva za svobodnejše spolno življenje, ki je bilo enačeno z odprtim razmišljanjem, je prikrito spodbujala moško dominacijo. Ženske so bile v gibanju zastavljene na enak način kot v dominantni kulturi. Kljub njihovi številčni udeležbi pri ustvarjanju in v protestih so jim bile podeljene tradicionalne vloge. Pri ulični propagandi so bili upodobljeni samo moški liki. Ženski lik sta upodabljala samo dva plakata, izdelana v provincah zunaj Pariza, od tega eden z odkrito objektivizacijo ženskega telesa.¹⁴ Odnos do istospolne ljubezni ni bil nikjer javno

podprt, celo nasprotno, bil je nenaslovljen ali odkrito preganjan. Odnos med študenti in delavci je bil v propagandi ideološko močno poudarjen, vendar v praksi ni bilo prave enotnosti. Delavci so sodelovali pri uporih, s študenti pa se zaradi ekonomskih razlik niso mogli poistovetiti; večina študentov je izhajala iz višjih razredov, delavci pa so predstavljali najrevnejši in najmanj izobražen del družbe. Delovanje medijskega aparata, »telekracije«, je bilo analizirano po ključnih elementih modela propagande Hermanna in Chomskega, ki poudarja, da je nadzor javnega mnenja podlaga vsakega vladanja. Skoncentriranost množičnih medijev, pristranske vire informacij, kritiziranje in antikomunizem kot nadzorni mehanizem so dopolnjevali ignoriranje sprotne poročanja in poznejše potvarjanje opisovanja dogodkov.

Privlačnost in inovativnost ulične propagande maja '68 je po Moscovicijevi teoriji socialnih reprezentacij nazoren primer vpliva manjšine na večino v razmerah rastoče medializacije družbe. Slogani maja '68 so v kolektivnem spominu še vedno prisotni. Prihaja celo do njihove reinvencije in spreminjanja v dekorativnost, kar je v nasprotju z njihovo uporniško vlogo, vendar ne moremo zanikati njihovega prodora v dominantno kulturo in vpliva nanjo.

Literatura

ABRAM, Sandi: Komodifikacija ter komercializacija grafitov in street arta v treh korakih. *Časopis za kritiko znanosti* 36 (231–232), 2008, 34–49.

ARNASON, Harry: *History of Modern Art: Painting, Sculpture, Architecture*. New York: Harry N. Abrams, Inc, 1968.

BULC, Gregor: Predgovor. *Časopis za kritiko znanosti* 36 (231–232), 2008, 7–10.

CHOMSKY, Noam: *Somrak demokracije*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1997.

CHOMSKY, Noam: *Propaganda i javno mišljenje*. Zagreb: V. B. Z., 2002.

CHOMSKY, Noam: *Profit pred ljudmi*. Ljubljana: Založba Sanje, 2005.

CHOMSKY, Noam: *Prevlada ali preživetje*. Ljubljana: Založba Sanje, 2006.

CHOMSKY, Noam: *Kdo vlada svetu?* Ljubljana: Modrijan, 2017.

CORKRAN, Christine M.: *Defining Political Action: Posters and Graffiti from Paris 1968*. Diplomsko delo. Lancaster: Franklin and Marshall College, History Department, 2005.

DARK STAR, Kolektiv (ur.): *Beneath the Paving Stones: Situationists and the Beach, May 1968*. Edinburgh, San Francisco: AK Press, 2001.

¹⁴ Simone de Beauvoir je komentirala: »Celo v srcu teh gibanj [maj '68], ki so v osnovi ustvarjena za osvoboditev vseh, [vključujoč] mladino in ženske, postanejo ženske podrejene ... Ne pravim, da vsi, vendar je določeno število moških levičarjev sovražnih do osvobo-

ditve žensk.« Simone de Beauvoir je leta 1949 izdala knjigo *Drugi spol*, ki sistematično razgalja tradicionalni položaj žensk v družbi. Njena dela so imela velik vpliv na razvoj feminizma povsod po svetu (Greenwald 2018: 18, 106).

- DEATON, Clifford: *The Memory of May '68: The Ironic Interruption and Democratic Commitment of the Atelier Populaire*. *Design Issues* 29 (2), 2013, 29–41.
- DOGAN, Mattei: *How Civil War Was Avoided in France*. *International Political Science Review / Revue internationale de science politique* 5 (3), 1984, 245–277.
- FEENBERG, Andrew in Jim Freedman: *When Poetry Ruled the Streets: The French May Events of 1968*. Albany: State university of New York, 2001.
- GREENWALD, Lisa: *Daughters of 1968: Redefining French Feminism and the Women's Liberation Movement*. Lincoln: University of Nebraska, 2018.
- HALLIN, Daniel C. in Paolo Mancini: *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- HERMAN, Edward S. in Noam Chomsky: *A Propaganda Model, Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 1988, 1–35.
- JEFFS, Nikolai: *To ni osmrtnica – to ni oporoka (to je uvod)*. *Časopis za kritiko znanosti* 25 (182), 1997, 9–15.
- KATSIAFICAS, George N.: *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968*. Cambridge, Massachusetts: South End Press, 1987.
- KONDA, Helena: *Grafiti v Ljubljani: Zgodovina, grafitarji, mesto* (Zupaničeva knjižnica, 46). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017.
- MEMOU, Antogni: *Revolt in Photos The French May '68 in the Student and Mainstream Press*. V: Kathrin Fahlenbrach, Erling Sivertsen in Rolf Werenskjold (ur.), *Media and revolt: Strategies and Performances from the 1960s to the Present*. New York, Oxford: Berghahn Books, 2016.
- MULLEN, Andrew in Jeffery Klaehn: *The Herman-Chomsky Propaganda Model: A Critical Approach to Analysing Mass Media Behaviour*. *Sociology Compass* 4 (4), 2010, 215–229.
- MURŠIČ, Rajko: *Metodologija preučevanja načinov življenja: Temelji raziskovalnega dela v etnologiji ter socialni in kulturni antropologiji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- PAZ, Abel: *Durruti in the Spanish Revolution*. Madrid: AK Press, 2006.
- PETRIČ, Ernest: *Zunanja politika: Osnove teorije in praksa*. Mengeš: Center za evropsko prihodnost; Ljubljana: Znanstveno-raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 2010.
- POROPAT, Klavdija: *O bedi študentskega življenja*. *Časopis za kritiko znanosti* 25 (182), 1997, 75–97.
- REISS, Ira L. in Albert Ellis: *At the Dawn of the Sexual Revolution: Reflections on a Dialogue*. Walnut Creek: AltaMira Press, 2002.
- RIZZI, Riccardo: *Charles de Gaulle and the Media: Leadership, TV and the Birth of the Fifth Republic*. London: Palgrave Macmillan, 2018.
- ROE, Helen M.: *The Irish High Cross: Morphology and Iconography*. *The Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland* 95 (1–2), 1965, 213–226.
- SHIELDS, James: *The Extreme Right in France: From Pétain to Le Pen*. New York: Routledge, 2007.
- SCOTT, H. F. Victoria.: *May 1968 and the Question of Image*. *Rutgers Art Review* 24, 2008, 1–18.
- SEIDMAN, Michael: *The Imaginary Revolution: Parisian Students and Workers in 1968*. New York, Oxford: Berghahn Books, 2009.
- SINGER, Daniel: *Prelude to Revolution: France in May 1968*. Cambridge: South End Press, 2002.
- STANONIK, Marija: *Grafiti*. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 75/40 (2–3), 2004, 683–714.
- TEMPEST, Gene M.: *Anti-Nazism and the Ateliers Populaires: The Memory of Nazi Collaboration in the Posters of Mai '68*. Diplomsko delo (BA). Berkeley: Univerza v Kaliforniji, 2008.
- ULE, Mirjana: *Od stališč k socialnim reprezentacijam*. *Družboslovne razprave* 18 (41), 2002, 11–31.
- VELIKONJA, Mitja: *Politika z zidov*. *Časopis za kritiko znanosti* 36 (231–232), 2008, 25–32.
- WILLIAMS, Helen Maria: *Letters Written in France*. Toronto: Broadview Press, 2001.
- ZEČEVIĆ, Maja: *Kritika neoliberalizma Noama Chomskega*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2010.

Spletni viri

- Spletni vir 1: DEFOSSEZ, Anne-Claire: *Women in French Politics: Rank and File More Often Than Leaders*. How gender affects political roles and positions, 2017; <https://www.ias.edu/ideas/2017/defossez-women-politics>, 27. 8. 2018.
- Spletni vir 2: WOLIN, Richard: *Events of May 1968*, Encyclopædia Britannica; <https://www.britannica.com/event/events-of-May-1968>, 1. 9. 2018.
- Spletni vir 3: ELLIOT, Karen: *Situationism in a nutshell*. *Webzine*. 1. 6. 2001; <http://www.barbelith.com/cgi-bin/articles/00000011.shtml>, 9. 9. 2018.
- Spletni vir 4: DIXON, Tyler: *Sous les pavés, la plage: Antinomian Abstraction and Art in the Joyous Days of May*, 16. 3. 2016; https://socialjusticemolotov.wordpress.com/2016/03/16/sous-les-paves-la-plage-antinomian-abstraction-and-art-in-the-joyous-days-of-may/#_ftn2, 1. 9. 2018.
- Spletni vir 5: *Guy Debord Archive: Guy Debord 1963. »Never Work«*, 2006; <https://www.marxists.org/reference/archive/debord/1963/never-work.htm>, 9. 9. 2018
- Spletni vir 6: *The Cine-Tourist: The persistence of graffiti: Paris c. 1952*; <https://www.thecinestourist.net/the-persistence-of-graffiti-paris-c1952.html>, 9. 9. 2018.
- Spletni vir 7: *RFI English: Timeline May 68*, 11. 5. 2008; http://www1.rfi.fr/actuen/articles/101/article_336.asp, 4. 9. 2018.
- Spletni vir 8: *Libcom. 1968: A Chronology of Events in France and Internationally*, 8. 9. 2006; <https://libcom.org/history/1968-chronology-events-France-%2526-internationally>, 9. 9. 2018.
- Spletni vir 9: *ARDEN, Sean: When Poetry ruled the streets. An Archive of a Revolution*. Dokumentarni film, 5. 10. 2006; <https://www.youtube.com/watch?v=wOFCCFm186w>, 27. 8. 2018.

Spletni vir 10: Tribuna, 2017; <http://online.anyflip.com/aeyc/gdjk/mobile/index.html#p=28>; 9. 9. 2018.

Spletni vir 11: Buro of Public Secrets. Graffiti of May 1968; <http://www.bopsecrets.org/CF/graffiti.htm>, 11. 9. 2018.

Spletni vir 12: BECQUIOT, Barbara: Forbidden to Forbid – May '68 in France (Part 2). 13. 7. 2013; <https://bonjourparis.com/history/forbidden-forbid-may-68-france-part-2/>, 9. 9. 2018.

Spletni vir 13: FENBY, Jonathan: May 1968: The French Revolution That Never Was. 8. 11. 2016; <http://www.thehistoryreader.com/military-history/may-1968/>, 5. 1. 2019.

Spletni vir 14 : Gallica, digitalna knjižnica Nacionalne knjižnice Francije: Mai 1968. Recherche simple : 1968; <https://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&versio>

n=1.2&startRecord=0&maximumRecords=15&page=1&query=%28gallica%20all%20%22mai%201968%22%29&filter=dc.type%20all%20%22image%22%20and%20access%20all%20%22fayes%22, 5. 1. 2019.

Spletni vir 15: HERMAN, Edward S.: The Propaganda Model Revisited. 1. 1. 2018; <https://monthlyreview.org/2018/01/01/the-propaganda-model-revisited/#fn13>, 5. 1. 2019.

Spletni vir 16: CHOMSKY, Noam: Noam Chomsky on 1968. New Statesman, 8. 5. 2008; <https://chomsky.info/20080508/>, 6. 1. 2019.

Spletni vir 17: ENOCH, Simon: Theory: The Propaganda Model; <https://beautifultrouble.org/theory/the-propaganda-model/#to-the-propaganda-model-n-1>, 5. 1. 2019.

»Beauty is on the street«

Street Propaganda of the French May 1968 Movement

The phenomenon of May 1968 started in France as a student revolt and soon escalated into a major strike with 10 million workers on the streets. France was at the brink of civil war or revolution. The article is an ethnographic report on the events that took place between March and June 1968 in Paris, focusing on the street propaganda. Graffiti, posters, comics, leaflets and other acts of civil disobedience efficiently introduced the new ideology as a strong political weapon. The government fought the demonstrators with brutal force used by police and potentially the military. Occident, a right-wing militant organisation, also attacked the movement. The chronology of events starts at the University of Nanterre in 1967, explaining the creation of Movement of 22 March. Their ideology was strongly influenced by The Situationist International (SI). Quotes from Guy Debord, a leading figure of SI, were the movement's most common graffiti and slogans. The main events took place in four phases. The student uprising (3 May–13 May) started with the closure of the University of Nanterre and ended with the Night of the Barricades, the bloodiest night of the protest. The production of political posters thrived. They were created mostly by young artists in popular workshops (atelier populaire) in occupied artistic academies. The workers joined the students in major strikes led by major unions (14 May–27 May). The inability to seize power was followed by the leaning of the 'silent majority' towards the old leaders (27 May–31 May). In June 1968, President De Gaulle regained power through skilled political maneuvering and general elections.

The theoretical framework of the article uses two sources. The influence of the student minority that briefly overpowered the opinion of the majority is explained by the theory of social representations by Serge Moscovici. The propaganda model by Edward S. Herman and Noam Chomsky is used for an analysis of the effect of street propaganda. The key elements of the model are used for an analysis of the contemporary French mass media. De Gaulle's presidency was a 'telecracy' as he used television and other major media for his authoritarian leadership. The revision of the model by Herman emphasises that the understanding of the model helps activists influence mainstream media more efficiently to gain coverage of important issues. The posters of May 1968 were immediately recognised as art and therefore misused as a trade commodity. The legacy of May 1968 is still strongly linked to the timeless slogans of its street propaganda.

